

FORSVARET OG ARBEIDERPARTIET

Jens Chr. Hauge forankret Forsvaret dypt både i Det Norske Arbeiderparti og det norske samfunn – sikkerhetspolitisk og økonomisk. Forsvaret skulle ikke minst være en generator i moderniseringen av landet og være nyttig i fred.

TEKST NILS E
NAASTAD

Man skal ikke begynne en tekst med å beskrive hva den ikke er. Og allikevel; dette er ikke en bokanmeldelse. Snarere er den en kommentar til Hauges forhold til Forsvaret. Utgangspunktet er Njølstads nye biografi, men vi har også annen litteratur som har mye å si om dette. Og fordi Forsvarets rolle i samfunnet stadig er omdiskutert, blir en slik bokdiskusjon også en samtidskommentar.

Olav Njølstads Jens Christian Hauge-biografi har vel 700 sider tekst, dertil kommer mer enn 2000 fotnoter som dekker ytterligere 135 sider. Allikevel er boken en svir å lese, først og fremst fordi Njølstad kan skrive, dernest fordi han sitter på et praktfullt materiale.

I motsetning til Haakon Lie, som har klart det kunststykke å bli en slags landsfader i sin åndsfriske oldingdom, ble Jens Christian Hauge aldri særlig godt likt. Mediesky, knapp og uvennlig overfor journalister flest, ble han ikke likt av media. Og den som ikke er likt av medias folk, blir stort sett mislikte i kongeriket. Og han var

Det uheldigste for Forsvaret var om man stivnet i gamle problemstillinger og med foreldet materiell, mente Hauge og kom i konflikten med hærgeneralene Ruge og Hansson. Her i samtale med finansminister Meisdalshagen i 1948. Det ble mindre smil etter hvert. Finansministeren gikk sterkt imot de økte bevilgningene til Forsvaret.

heller ikke, som han selv uttrykte det, "en lydig natur".

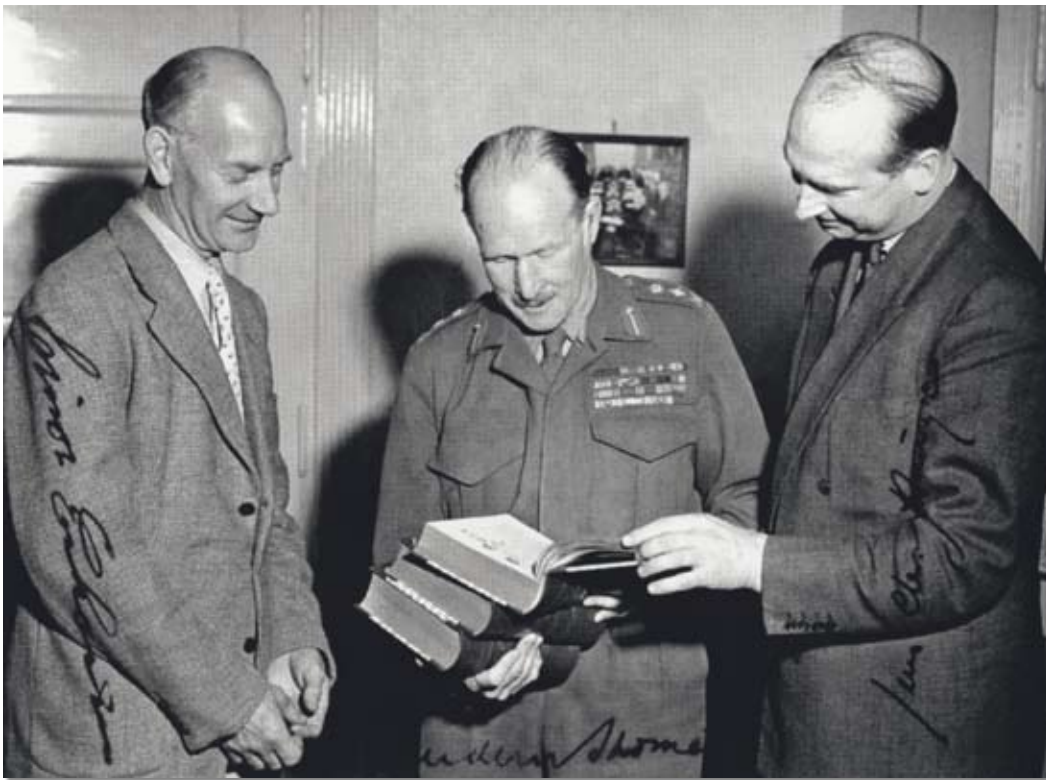
Men uansett hva man mener om ham: JCH var helt sentral for å gi form både til Forsvaret og norsk sikkerhetspolitikk fra 1945 og fremover.

Formet av krigen

Om det kan sies om noen norsk politiker at han ble formet av krigen, så må det være om Hauge. Han ble bokstavelig talt smidd av den. Njølstads bok er også en dan-seshistorie.

Den unge juristkjekkasen fikk sanne Trotskijs ord til fulle: Om

du ikke er interessert i krigen, kan det hende at krigen er interessert i deg. Den unge mannen som i sin naivitet tok ansettelse i prispolitiet kun 3 dager inn i krigen, kom 5 år senere ut av den samme krigen som en handlekraftig leder av Mil-org. Det virket ikke som han ville det slik. Men i motsetning til nesten alle andre politifullmektiger meldte han seg ikke inn i NS. Det er for øvrig bemerkelsesverdig hvor tilpasningsdyktige politi-embedsverket viste seg å være, man var ubesværet lojale mot makten, uansett dens mangel på legitimitet.

Den britiske general Thorn mente general Ruges ønske om 6 divisjoner var meningsløst. Hauge støttet ham. Her er den britiske general i samtale med Hauge og Gerhardsen.

Hauges uvilje mot å melde seg inn i NS kombinert med sleivete ordbruk, førte til tiltale, dom og tukthusstraff. Da han slapp ut etter 80 dager, virker det som om hans standpunkt var klart. Var det slik det skulle være, var det greit for ham. Hauge var sine motstanderes fiende, og sine venners venn, resten av livet.

Striden om Hæren

Erfaringene fra krigen ble styrende for Hauges oppfattelse av Forsvaret.

For det første betød dette for ham at det forsvar vi skulle ha, måtte være teknologisk på høyden. Det var ikke størrelsen det kom an på, det var kvaliteten. Striden med hærgeneralene fra 1945 til 1948, først med Ruge og dernest med Hansson og Helset, var i første rekke en strid om Forsvarets struktur. Dernest var den også en strid om hvem som skulle bestemme denne strukturen. I betydelig grad ble denne striden oppfattet som en kamp mellom personer, på den ene siden Hauge, svært ung, dynamisk og beslutningssterk, på den annen side Hærens ledelse med tunge militære tradisjoner i ryggen. I sin substans stod striden allikevel om sak, ikke om personer. Denne striden er for øvrig godt og oversiktlig behandlet av Kjetil Skogrand i Forsvarshistoriens bind 4.

Hærens ledende offiserer ville

snarest kalle inn årskullene 1940-45, gi disse en kort rekruttskole og slik få et forsvar med en viss massebasis på føttene igjen så fort som mulig. Og de trodde det hastet. Det var ikke opplagt, i hvertfall ikke for dem, at russerne ville holde seg i ro.

Modernisering

”Det uheldigste som kunne skje i norsk forsvar”, skrev Hauge, ”var at vi ble liggende uten virkelig orientering om den tekniske utvikling med den følge at vårt forsvar stivnet i gammel problemstilling og med foreldet materiell.” Det er en knusende dom over det forsvar Ruge og Hansson ønsket. Njølstad viser at Hauges forståelse ikke bare var suget av eget bryst. I oktober 1945 hadde general Thorne, sjefen for de britiske okkupasjonsstyrkene, overlevert en hemmelig rapport til den nye forsvarsministeren. Denne rapporten, sier Njølstad, underbygget og forsterket Hauges egen synspunkter. Samtidig slo Thorne fast at russerne var så utmattet at det ikke var noen grunn til å tro at de kunne rykke videre vestover, i hvertfall ikke på lenge. Man hadde derfor tid til å bygge opp Forsvaret. Derved gav generalen så å si Hauge tid til å bygge Forsvaret. Det er klart at de strukturer som ble valgt, lå nær de synspunkter Thorne hadde fremholdt. General Thornes konklusjon var

tredelt: Man måtte bygge et teknologisk moderne Forsvar. For det andre mente han at man måtte innse at det ikke lot seg gjøre, med norske ressurser og norsk befolkningsgrunnlag, å bygge et forsvar som kunne avvise en angripende stormakt. Derfor måtte forsvarret innrettes slik at forholdene kunne legges til rette for at Norge kunne motta utenlandsk hjelp dersom behovet skulle oppstå. For det

Hauges militære støttespillere kom i første rekke fra Luftforsvaret og Marinen. Hæren hang lenge igjen i ”nøytralistisk” tenkning. Her klyver Hauge om bord i et nytt jagerfly på Sola. Hauge satset målbevisst på en opprustning av flyvåpenet.

Hauge sammen med generalene Eisenhower, Øen og Norstad på Sola i 1951. Flygeneral Øen var en av Hauges militære støttespillere.

trede foreslo han en innretning av Forsvaret som ville sikre et fortsatt godt og nært samarbeid med Storbritannia. Han føyde også til at den organisasjonen Ruge ønsket, med 6 divisjoner, var menigsløs. Man burde nøye seg med tre mobile divisjoner og kombinere disse med et sterkt heimevern.

Brudd med nøytraliteten

Allerede her ligger på mange måter det grunnleggende bruddet med den nøytralistiske tenkningen i Norge. Forsvarspolitisk forlater Norge den nøytrale ambisjonen når Hauge, i strid med Ruge, går inn for å utvikle et forsvar som kunne motta effektiv hjelp utenfra. Hvor Ruge og hans medoffiserer

fremdeles tenkte nøytralistisk, hadde Hauge og hans militære støttespillere vært med i krigen sammen med britene. De hadde for lengst, i sitt tankesett, forlatt den nøytrale linjen. Høsten 1946 finner dette sitt pregnante uttrykk. Norge måtte, mente Hauge, forberede sitt forsvar slik at "...norsk forsvar må kunne holde ut alene inntil vi får effektiv hjelp av dem som måtte bli våre allierte." Det er stor formuleringskunst å gi en hypotetisk setning et så presist og ambisiøst innhold. Norge fikk, med Magne Skodvins uttrykk, funksjonelle bindinger vestover, mens vi fremdeles formelt sett var nøytrale.

Mange av Hauges norske støttespillere kom for øvrig fra Luftfor-

svaret og marinen. De hadde vært ute under krigen, og de kjente den nye militære virkeligheten. Slik gav både utenlandske og norske militære den 30 år gamle forsvarsministeren militærfaglig ryggdekning. Noen vil mene at Hauge for å herske, måtte splitte hæren fra de mer teknisk orienterte forsvarsgrener.

Hauge satte også den norske tysklandsbrigadens oppdrag inn i denne sammenhengen. Brigaden skulle stå i Tyskland under britisk kommando fordi dette for det første ville gi oss en treningsstandard på nivå med britene. Der nest ville brigaden gi oss tilgang til britisk utstyr og endelig ville den holde Norge inne på britenes sikkerhetspolitiske kart. At brigadens fravær fra norsk jord isolert sett ville svekke forsvaret mot et angrep som neppe kom, var en pris Hauge ville betale.

Industriens plass

Hauges neste store skritt var å skrive Forsvaret inn i en samfunnmessig kontekst. Alt i 1945 var det klart at Forsvaret skulle brukes som en moderniseringsagent. Dette var, med Njølstads ord, uttrykk for "et ideologisk basert interessefelleskap" mellom Hauge, de nye

TJENESTE

ELLER

FRITID?

drytech

leverer maten du trenger!

77 60 03 00

www.drytech.no

forskningsinstitusjonene og militærbedriftene. I korttekst ville Hauge utvikle en avansert forsvarsteknologisk industri i Norge. Forskningen skulle skje ved forskningsinstitusjoner han lot opprette, og Forsvaret skulle etter-spørre de produkter som militærbedriftene produserte på bakgrunn av denne forskningen. Forskningsinstitusjonene skulle bemannes med kunige norske ingeniører som hadde arbeidet for britene og amerikanerne under krigen. Skulle hjernekraften komme hjem, måtte den ha tilbud om arbeid.

Her ser vi altså hvordan kravet til Forsvaret som en institusjon basert på moderne teknologi, får industri- og forskningspolitiske ringvirkninger.

Skal man skaffe seg oversikt over, og se de lange linjene i dette området, skal man gå til Rune Slagstads ti år gamle "De nasjonale strateger", den er fremdeles like god. Njølstad forsyner oss med detaljene.

Her møter vi også Arbeiderpartiets styringspolitiske ambisjon. Hvor Forsvaret sikkerhetspolitisk skulle tilpasse seg den nye virkeligheten, skulle Forsvaret innenriks-

Hauge formet forsvaret og gjorde det til et mangesidig verktøy for norske myndigheter. Her er styret i Kongsberg Våpenfabrikk på 1960-tallet. Hauge sammen med styreformann Fredrik Møller (hatt og sløyfe) og direktør Bjarne Hurlen (lengst til høyre)

politisk være med å forme virkeligheten. Her gjelder en planøkonomisk ambisjon. Hvor man i dag sliter med å lage seg prognoser basert på utviklingstendenser eller scenarier, hadde man på regjeringshold høsten 1945 den ambisjon selv å forme fremtiden. Man ville tegne fremtiden slik man ønsket den, og så ville man bruke de styringsverktøy man med et sikkert stortingsflertall hadde, for å

komme dit. Den styringspolitiske ambisjonen går hånd i hånd med tidens sterke fremtidsoptimisme.

Atomreaktor

Ut av Forsvarets overkommandos Tekniske Utvalg som var virksomt i Storbritannia under krigen, ble Forsvarets Forskningsinstitutt godkjent opprettet i desember 1945, våren 1946 var man i gang. Det var, skriver Njølstad, i "dette innovative

Opplevelsen av en varm bil

Med forvarmet bil fra DEFA WarmUp trenger du aldri mer sette deg inn i en kald bil. Du slipper også å skrape ruter eller grave frem bilen fra snøen, men kan heller bruke tid om morgenen til å spise frokost med familien, eller noen minutter mer i sengen. Og med duggfrie ruter ser du alltid hvor du kjører.

www.defa.com

DEFA
WarmUp

forskningsmiljøet Hauge mente å se den nye tids dynamikk på forsvarssektoren”. Men også her er det industrielle motivet tydelig nok, instituttet skulle ”drive den industrielle forskning innom de fagområder som er av felles interesse for industri og forsvar.” I 1951 stod for øvrig den norske atomreaktoren på Kjeller ferdig. Bare England, Frankrike, Sovjetunionen, USA og Canada var ute før oss. Og reaktoren var bygget uten nevneverdig hjelp fra utlandet. Hauge skaffet pengene. Han var, fortalte han prosjektets leder Gunnar Randers, villig til å sløyfe innkjøp av noen tyske kanoner og heller bygge uranmile. Så gjorde man det. Forsvarets fagmilitære ledelse ble ikke konsultert. Forsvarsministeren led ikke av beslutningsvegring.

Det bildet som avtegner seg er at vi på ny ser vi hvordan Hauge forankrer Forsvaret dypt i det norske samfunnet. Hvor han alt hadde integrert Forsvaret i en sikkerhetspolitisk tenkning, integrerte han i neste omgang det samme Forsvaret i en økonomisk moderniseringssammenheng. Forsvaret ble nyttig! Også i fred.

Den sporadisk forekommende sutrinen over at Forsvaret fremdeles utnyttet innenrikspolitisk, nå under den foraktelige betegnelsen distriktpolitisk, viser bare hvor utilgjengelig denne innsikten er for noen. Selvfølgelig skal vi utnytte Forsvaret distriktpolitisk.

Moderniseringsagent

Det er altså her jeg mener Hauges store innsats ligger: Under Hauge ble Forsvaret tatt i bruk og ble et integrert og integrerende ledd i det norske samfunnet. Det ble dypt integrert i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk både gjennom det nære samarbeidet med britene som eksemplifisert ved Tysklandsbrigaden og senere gjennom deltakelse i NATO hvor Forsvaret ble et

Med verneplikten ble forsvaret integrert i den norske nasjonalstaten og med oppdrag ute ble forsvaret del av sikkerhetspolitikken. Hauge her på besøk hos gutta i Tysklandsbrigaden under krisen i Tsjekkoslovakia i 1948.

uttrykk for den norske atlantehavslinjen..

Innenrikspolitisk fikk også Forsvaret en rolle å spille, først som moderniseringsagent. Forsvaret skulle etterspørre produkter en moderne nasjon burde kunne produsere. Dernest ble Forsvaret gjennom NATO en sentral agent for utbyggingen av den nordnorske infrastrukturen. Man skulle jo utvikle landet slik at vi skulle være i stand til å ta i mot hjelp fra våre allierte. Det er eksempelvis all grunn til å tro at en rekke flyplasser i nord ikke ville vært bygget, eller i alle fall vært bygget mye senere, dersom Norge ikke hadde mottatt raust med utenlandske midler for, i sikkerhetspolitisk øyemed, å utvikle sin infrastruktur.

I praksis vil jeg mene at Hauge både under tiden som Forsvarsminister og i de påfølgende år, sørget for å gi Forsvaret økende ansvar for og i det norske samfunnet. Man kan forbauses over at denne forsvarsaktivismen kom fra Arbeiderpartiet og ikke fra andre. Nå hadde jo Arbeiderpartiet solid stortingsflertall i hele denne perioden, så skulle aktivismen komme noe sted fra, måtte det være fra det hold. Og allikevel, Arbeiderpartiets førkrigshistorie var jo ikke nettopp militærvennlig. ”Det nye”, heter

det hos Slagstad, ”var at partiet nå så å si ville erobre militærmakten, gjøre den til sin egen – eller bli en del av den.”

Med den allmenne norske verneplikten og oppbyggingen og vedlikeholdet av store mobiliseringsstyrker, ble Forsvaret i dypeste forstand integrert i den norske nasjonalstaten. Man kan sågar mene at Forsvaret ble et uttrykk for den, både som et samfunnsintegrende og solidarisk element. Det står i alle fall fast at Hauge formet Forsvaret og gjorde det til et mangesidig verktøy for norske myndigheter.

Det ligger utenfor denne bokkommentaren å diskutere hva som skjedde i den perioden vi trolig nyss er ferdige med, hvor statsmakten ble svekket til fordel for markeds- og sektorinteresser. Men jeg kjenner den onde lyst i mitt hjerte.

Og til slutt: skal man velge en bok som inntak til norsk historie fra 1940 til 1975, og ovenikjøpet la seg underholde, er ikke boken om Jens Chr. Hauge noe dårlig valg.

Nils E Naastad er førstemannensis ved NTNU i Trondheim og var tidligere tilsatt ved Luftkrigsskolen. Nils.Naastad@plu.ntnu.no

Kilder:

Kjetil Skogrand, Norsk forsvarshistorie, Bergen 2004, bind 4, s 248-256.

St.meld. nr 32 (1945-46) Plan for en første reisning av Norges forsvar, s 8. Samme sted s 3

Rune Slagstad, De nasjonale Strategier, Oslo 1998.

En nærmere drøftelse av Luftforsvarets rolle i integrasjonen er å finne i Espenes og Naastad, ”Luftforsvaret – et flerbruksverktøy for den kalde krigen?” Luftkrigsskolens skriftserie 1/1999.

Slagstad op.cit s 254.